

Моніторинг як кваліметрична основа управління якістю освіти у ПТНЗ

1.1. Історія становлення й розвитку механізмів вимірювання та оцінювання якості освіти: міжнародний та вітчизняний досвід.

Зміни у суспільно-політичних та економічних відносинах відбилися також і на освітніх системах усіх країн світу, які переживають зараз етап бурхливого стрімкого розвитку, постійного оновлення змісту освіти, запровадження нових навчальних дисциплін, технологій і засобів навчання. У середині ХХ ст. в сфері освіти визначились дві глобальні тенденції, що до сьогодні посилюються:

забезпечення державою рівного доступу до якісної освіти для всіх громадян та впровадження *державних освітніх стандартів*.

На питання про те, що таке якісна сучасна освіта, як виміряти її якість та багато інших питань намагаються дати відповіді провідні вчені, відомі політики багатьох країн світу. ХХ століття ознаменувалося тим, що розгорнулася так звана *квалітативна революція, тобто революція якості*, що охопила всі сфери життя та діяльності людини. *Квалітологія* – це триєдина наука, що охоплює теорію якості (Quality System), теорію оцінки якості (кваліметрію - Assessment, Evaluation) та теорію управління якістю (Management and Monitoring of Quality). Кожна з цих трьох складових має певний набір критеріїв і показників якості освіти, які дають змогу різнобічно оцінити будь-яку систему освіти за зовнішніми та внутрішніми її параметрами. Від того наскільки вільно буде орієнтуватися людина у сучасному житті, адаптуватися до різних видів діяльності і умов, наскільки легко вона буде опановувати нові професії, засвоювати величезні масиви інформації залежить не тільки її власна успішність як особистості, а й розвиток усієї держави, її конкурентоспроможність і престиж на світовій арені.

Ідея проведення спеціальних обстежень, вимірювань з метою оцінки досягнутих результатів і визначення подальших шляхів розвитку системи освіти, формування моделі її запланованого стану для нашої країни не нова. Ще наприкінці ХІХ століття земським діячем бароном М. Корфом були зроблені спроби оцінити міцність здобутих знань селянами у кількох повітах, а у середині ХХ ст. відомий педагог В.О. Сухомлинський наголошував на важливості прогнозування, передбачення можливих наслідків освітньої діяльності з метою запобігання, усунення причин невдач у майбутньому. Популярність моніторингу як засобу дослідження та оцінювання будь-якого об'єкту або системи зростає в усьому світі з року в рік. Уперше моніторинг був використаний в екології, потім поступово перекочував до сфери виробництва, банківської справи і фінансів, медицини та освіти.

Моніторингові дослідження проблем освіти як феномен у педагогіці та управлінні освітою, як новий напрям прикладних наук, загородились понад 70 років тому в США. Історію становлення механізмів вимірювання й оцінювання (моніторингу) якості освіти умовно можна поділити на кілька етапів.

Перший етап охоплює 30-50 роки минулого століття. Він ознаменувався тим, що американська Асоціація поступної освіти (Progressive Education Association in the United States) за допомогою моніторингових інструментів дослідила рівень підготовки та афективні риси (тобто суспільна позиція та критичне мислення) випускників 30 шкіл, їх. Це дослідження мало важливе значення, оскільки започаткувало проведення систематичного вивчення досягнутого освітньою системою стану, порівняння рівня навчальних досягнень учнів різних шкіл в залежності від умов навчання, аналізу результатів впровадження освітніх або дидактичних реформ та інших проблем. З другої половини 50-х років оцінювання як інструмент дослідження системи освіти поширився також і в Європі. Після порівняння результатів перших років навчання в експериментальній і традиційних середніх школах, проведеного Швецькою національною радою освіти протягом 1952-1959 рр, оцінювання набуло широкого використання. Так, наприклад, у 1958 р. директор новоствореного Центру порівняльної педагогіки Чиказького університету К. Арнольд Андерсон запропонував докладно порівнювати національні системи шкільної освіти, використовуючи для цього емпіричні вимірювання вхідних ресурсів і навчальних досягнень учнів.

Багато країн починають організовувати свої національні дослідження відповідно до вимог міжнародних стандартів. Серед них більшість країн Європи, США, Японія, Корея, Австралія, Нова Зеландія та інші. Значний досвід у питаннях організації моніторингових досліджень та використання одержаних результатів для удосконалення національних систем освіти мають США, Німеччина, Японія і Австралія. Наприклад, у Японії, починаючи з 1947 р., майже кожне десятиріччя здійснюється заходи щодо реформування системи освіти.

Проте, для того, щоб оцінити результати запроваджуваних реформ і знайти шляхи удосконалення системи освіти, необхідно якісно і об'єктивно оцінити результати успішності учнів, враховуючи всі фактори, які впливають на результати. З метою оцінювання якості підготовки учнів практично кожні 3-4 роки в Японії проводяться масові національні дослідження за міжнародними стандартами. Наприкінці кожного десятиріччя організується підсумкове дослідження, за результатами якого уряд Японії визначає цілі й завдання освіти на наступний період. Як наслідок, на сьогодні навчальні досягнення учнів Японії в багатьох областях знань суттєво відрізняються на краще від більшості країн.

Другий етап в історії розвитку моніторингу охоплює 60-70-ті рр. і характеризується виходом цих досліджень на міжнародний рівень. У цей період здійснюється обґрунтування концептуальних засад моніторингу, розробляються системи освітніх індикаторів. Починаючи з 1959 р. Міжнародною асоціацією з шкільної успішності (International Education Association) були започатковані міжнародні порівняльні моніторингові дослідження у сфері освіти. З того часу для багатьох країн стали звичними систематичні міжнародні порівняльні дослідження рівня навчальних досягнень з окремих предметів, інформаційно-комунікативної, функціональної грамотності учнів тощо. Ці дослідження проводяться під егідою таких впливових міжнародних організацій як Інститут освіти ЮНЕСКО, Міжнародна асоціація з оцінювання якості освіти (IAEA), Міжнародна асоціація з оцінювання шкільної успішності (IEA), Міжнародний ін-

ститут планування освіти (МІРО), Організація економічної співпраці та розвитку (ОЕСД), Міжнародний дитячий фонд ЮНІСЕФ, Інститут економічного розвитку при Всесвітньому банку та інші. Зазначені організації діють на правах науково-дослідних, незалежних утворень, які за допомогою офіційних державних органів управління освіти проводять свої дослідження. Вони не є контролюючими установами, їх діяльність ґрунтується на принципах гуманістичної спрямованості; вони не мають право втручатися у навчальний процес і змінювати його, розголошувати інформацію стосовно компетентності викладачів, рівня підготовки окремих учнів.

З часом один з панівних принципів освітньої політики, який полягав у тому, що загальний потенціал шкільної системи є головним чинником формування компетентної, продуктивної та конкурентоспроможної робочої сили і, відповідно, головним чинником добробуту держави поступово виріс до усвідомлення того, що *високоякісна сучасна освіта і освічений фахівець виступають основою конкурентоспроможності, економічної та національної безпеки держави*. Проведені у 60-ті роки американськими вченими соціологічні, економічні та інші дослідження в галузі освіти показали, що результати цих випробувань (звичайно, у разі дотримання всіх вимог щодо об'єктивності та достовірності здобутої інформації) здатні закласти підґрунтя для прийняття важливих політичних рішень і планування реформ, спрямованих на удосконалення та розвиток суспільства, у тому числі й освіти.

За результатами міжнародних порівнянь створюються банки даних, визначаються тенденції у якості загальноосвітньої підготовки учнів та розвитку освітніх систем. Крім зазначених завдань, міжнародні дослідження дозволяють вирішувати й значну кількість проблем, що виникають в галузі освіти, зокрема:

- виявляти фактори, які чинять вплив на результати навчання з метою зменшення їх впливу (або, навіть, і нейтралізації);
- вивчати зв'язок між успішністю і соціальними умовами життя учнів і педагогів, їх моральними установками тощо);
- оцінювати величину впливу на навчальний процес державних освітніх стандартів, навчальних програм, організації шкіл і класів, методичного та технічного обладнання та інших факторів;
- досліджувати педагогічну практику та успіхи учнів в залежності від соціального статусу та аналізувати політику держав у галузі забезпечення гарантій доступності освіти та поліпшення її якості тощо.

Третій етап моніторингових досліджень (80-90 рр.) характеризувався підвищенням інтересу до проблем визначення рентабельності, організації ефективного управління ресурсами, оцінювання продуктивності забезпечення освітніх систем. Якість освіти стає політичною категорією. Як приклад, можна навести добре відому ситуацію з проголошенням у 1983 році Національною Комісією з якості освіти США звіту "Нація у небезпеці: Потреба реформування освіти". За підсумками проведеного експертами моніторингового дослідження американські освітні стандарти були визнані недосконалими, а неякісний рівень шкільного навчання розглядався як *загроза національному добробуту й безпеці*.

Після цього випадку навчальні досягнення учнів стали одним з критеріїв визначення результативності всієї системи шкільної освіти.

Популярність та практична користь від моніторингових досліджень поступово зростали: розроблялась і використовувалась єдина методологія та єдиний стандартизований інструментарій, визначалась система показників і критеріїв якості й результативності. Саме це й дозволяло порівнювати та узагальнювати одержані результати як на національних рівнях, так і на міжнародному. Велике значення мали результати Третього міжнародного моніторингового дослідження стану вивчення математики та природничих наук (TIMSS), яке розпочалося у 1991 р.

Роботи IEA стали методологічними інноваціями для всіх видів оцінювальних оглядів і часто єдиним джерелом емпіричних даних для цілей системного моніторингу в галузі шкільної освіти, який в умовах стрімких освітянських змін, переходу від екстенсивного росту освітніх систем до їх якісного виміру та необхідності встановлення зворотного зв'язку набуває все більшого значення.

Міжнародні моніторингові дослідження надали поштовх національним у багатьох країнах і допомогли встановити для них власні орієнтири розвитку.

Класикою стали теоретичні та аналітичні наукові праці відомих зарубіжних дослідників: Т.Гусена, Б.Блума, Джон Ф. Ківза, Джеймс С.Коулмана, Т.Невілл Послтвейта, Р.Тайлора, Р.Торндайка та інших вчених.

Четвертий етап в історії моніторингу розпочався наприкінці 90-х років і триває до теперішнього часу. Він ознаменувався тим, що поклав початок нового етапу історії розвитку порівняльної педагогіки, спрямований на політичну підтримку та наукову обґрунтованість досліджень. Освітня політика та вимірювання й оцінювання освіти поступово вийшли на міжнаціональний, міжнародний рівень, що означає необхідність створення спеціального міжнародного банку порівняльної інформації. За минулі роки створена методологічна основа для проведення різноманітних досліджень, розроблено нові статистичні методи вимірювань, відпрацьовано ефективні технології тощо.

Контроль і оцінка діяльності освітньої галузі стають пріоритетами національної політики цих держав. Проте, незважаючи на позитивні зрушення в цій сфері, не всі проблеми на сьогодні вирішені. У деяких країнах Центральної і Східної Європи, у тому числі й в Україні, не створено поки що регулярної, налагодженої, оперативно діючої на всіх рівнях системи оцінки діяльності окремих освітніх закладів, навчальних досягнень учнів, ефективності запровадження нововведень, якості засобів навчання та інших аспектів функціонування системи освіти. Така ситуація пов'язана не лише із складностями у фінансуванні дослідницьких програм, а й з пережитками минулого устрою, відсутністю ґрунтовних наукових розробок з питань визначення якості освіти, недосконалістю нормативно-правової бази, що регулює питання життєдіяльності освітньої галузі, проблемами економічного характеру, консерватизмом мислення керівників.

Зараз оцінка якості освіти стала одним із найважливіших показників, за якими визначається ефективність функціонування системи освіти будь-якої держави. Основу сучасних моніторингових досліджень в галузі освіти складають точні масові **педагогічні вимірювання**, що пов'язані з об'єктивним оціню-

ванням досягнутого учнями і студентами рівня навченості та встановленням його відповідності запланованим результатам і нормам навчання, визначенням рівня викладання, якості, актуальності та повноти змістового наповнення навчальних предметів тощо.

Найбільш важливим підсумком проведених міжнародних досліджень стало розуміння урядовцями цих країн можливості та доцільності використання системи моніторингу якості освітньої сфери для визначення показників стану національних систем освіти з метою статистичного обліку.

Хронологічний довідник міжнародних моніторингових досліджень

- **FIMS** - проводилося ІЕА протягом 1959-1967 років у 13 країнах світу і було присвячено оцінюванню успішності з математики у початковій та середній школі.
- **SIMS** - здійснювалося у кілька етапів протягом 1976-1989 років у 24 країнах і передбачало вивчення успіхів школярів у засвоєнні математики, природничих наук, англійської та французької мов як іноземних, а також дослідження навчального середовища в межах одного класу.
- **TIMSS** – розпочалося у 1991р. і охопило 50 країн. Досліджувався стан вивчення математики і природничих наук.
- **TIMSS-R** проводилося протягом 1997-2000 р.р. на території Росії.
- **LES** - проводилося протягом 1995-97 р.р. і було присвячено вивченню стану викладання іноземних мов.
- **CIVICS** - розпочалося у 1996 р. і проводилося у кілька етапів з фіксацією результатів у 1999 та 2000 роках. Воно було присвячено дослідженню суспільствознавчої освіти. Взяло участь 28 країн. Головне завдання передбачало вивчення стану викладання й навчання учнів з суспільствознавчих дисциплін з метою виявлення особливостей підготовки школярів до активної участі у громадській діяльності суспільства. Значна увага приділялась оцінці інтелектуальних умінь, практичних навичок застосування знань у різних ситуаціях, а також вивченню соціальних питань.
- **PIZA - 2000**, охопило 32 країни, причому 28 них - члени ОЕСР. Дослідження передбачало оцінку підготовки 15-річних підлітків по трьох напрямках: "грамотність читання", "математична грамотність" та "природничонаукова грамотність". Головна увага була сконцентрована на вивченні рівня розуміння основних понять, опанування учнями основними методами пізнання та навичками застосування здобутих знань у різноманітних ситуаціях.
- **КОМПЕД** - проводилося у 1992 р. і було присвячено використанню в освіті комп'ютерів. У ньому брало участь 20 країн.
- **МОНЕЕ "Освіта для всіх?"** - 1998р. - проводилося Міжнародним дитячим фондом ЮНІСЕФ. Охопило 27 країн Східної, Центральної Європи та Балтії. Основна мета проекту полягала в аналізі соціальних умов життя дітей, їх родин та державної політики постсоціалістичних країн.

Прагнення держав забезпечити високу якість національної освітньої системи спричинило рух до вироблення міжнародних освітніх стандартів та навчання громадян на рівні кращих світових стандартів; використання найсучасніших засобів і технологій оцінки якості освіти на всіх етапах навчання. Ці принципи були зафіксовані у документах міжнародного Конгресу з вищої освіти, що проходив у жовтні 1990 р. в Парижі. У Резюме Всесвітньої декларації

щодо вищої освіти ХХІ століття (п. 7), прийнятому на конгресі, зазначалось, що якість освіти є багатомірною концепцією, що повинна охоплювати всі її функції та усі види діяльності: навчання та академічні програми, наукові дослідження і гранти, укомплектування кадрами, розвиток студентів, інфраструктуру та академічне середовище.

1.2. Державна політика України щодо забезпечення державних гарантій та управління якістю освіти. Становлення системи моніторингу якості освіти в Україні

Під впливом світових тенденцій Україна визначила нову стратегію реформування освіти, що спрямована на забезпечення державних гарантій рівного доступу до якісної освіти на різних етапах навчання та організацію *наукового аналітичного супроводу всіх управлінських рішень*. Проте, дана стратегія має бути забезпечена адекватними сучасними механізмами вимірювання досягнутої якості освіти, виявлення факторів впливу, оцінювання ефективності та результативності освітніх реформ і державних освітніх програм. Саме тому Національна доктрина розвитку освіти України проголосила створення *системи моніторингу освітнього процесу та ефективності управління освітою*. Цим документом освіта була визнана *"стратегічним ресурсом поліпшення добробуту людей, забезпечення національних інтересів, зміцнення авторитету і конкурентоспроможності держави на міжнародній арені"*, а якість освіти названа *"пріоритетним напрямом державної політики в галузі освіти"*.

Проте, система освіти у будь-якій країні досить інертна і, навіть, консервативна, тому її модернізація здійснюється надто повільно. Системи освіти зараз усе більше набувають властивостей ринкових систем, які одночасно з традиційним становленням і розвитком інтелектуальних здібностей дитини та її духовності мають формувати людину, яка б задовольняла вимоги демократичної держави, відкритого суспільства з ринковим виробництвом, а отже й, була ними затребуваною. Тому виникають питання: *чи є така інформація достатньою для аналізу сучасного стану реформування системи освіти в Україні*, для становлення відповідності соціально-економічним перетворенням, для вироблення державної політики у напрямі поліпшення якості освіти як конкурентної здатності учня і майбутнього спеціаліста?

Запровадження вітчизняних механізмів зовнішнього незалежного дослідження та оцінювання системи освіти, яка сприяє "виробленню" випускника навчального закладу, як високоякісної, конкурентоспроможної продукції, що має свою ринкову вартість в умовах постійно змінюваних вимог ринку праці до його учасників. Можна назвати безліч причин, як міжнародного, так і національного рівня, для проведення такого оцінювання. Серед них обмеженість обсягів фінансування освітньої галузі та одночасне розширення, розростання національних систем освіти; досягнення науково-технічного розвитку і посилення уваги щодо творчості та індивідуальності в освітній діяльності, адаптивності навчання та управління освітою; унікальність кожного навчального закладу і його творчого потенціалу та поширення сучасних масових методик і технологій ефективного навчання тощо. Це означає з одного боку неможливість абсо-

лютною уніфікації всіх освітніх результатів і недоцільність запровадження між-державних стандартів освіти, а з другого - потребу в одержанні єдиних, узагальнених показників діяльності освітньої системи та скоординованого збирання даних у національну та міжнародну освітню статистику.

Про необхідність такого оцінювання говорив ще наприкінці 60-х років директор Міжнародного інституту планування освіти при ЮНЕСКО Філіп Г. Кумбс. Проведений ним аналіз освітніх систем багатьох країн дав підстави зробити висновок про те, що освіта у світі опинилась у кризі, яка спричиняє суттєвий вплив на всі аспекти економічного та суспільного життя країн. Для виходу з цієї ситуації дослідник визначив дві основні умови. **Перша** полягає у тому, щоб слідувати відомій сократівській мудрості - "*пізнати самого себе*". У даному контексті це означає проведення *систематичного оцінювання результатів і процесу навчання, ефективності функціонування всієї системи освіти та її окремих компонентів*. **Друга умова** стосується необхідності здійснювати *узагальнену, комплексну оцінку стану освіти на основі системного аналізу всіх факторів*.

Проте оцінювання якості "кінцевої продукції" та ефективності системи освіти має проводити третя сторона - експерт - особа (або інституція), яка є незалежною по відношенню до виробника та споживача продукції системи освіти і яка є професіоналом у галузі оцінних технологій, соціології, статистики та аналізу політики, обізнана з вимогами замовника продукції (суспільства) до випускника начального закладу.

Україна не стоїть осторонь від процесу створення національної системи моніторингу якості освіти.

В Україні історія становлення системи моніторингу освіти на національному рівні починається з 1997 р. створенням Центру моніторингу освіти при Інституті змісту і методів навчання Міністерства освіти України. З 1999 р. його реформовано у відділ моніторингу якості загальної середньої освіти Науково-методичного центру середньої освіти, який проводить систематичні національні дослідження. Цією установою проведено низку всеукраїнських моніторингових досліджень якості загальної середньої освіти, а саме:

1999 р. – дослідження якості засвоєння змісту фізики учнями основної школи (1500 респондентів);

2001 р. – дослідження якості основної навчальної літератури для 1 – 11 класів (134 підручника, понад 325 тисяч респондентів);

2002 р. – дослідження якості математичної освіти випускників початкової, основної та старшої школи (17 тисяч респондентів);

2003 р. – дослідження якості підручників для 2-х класів (17 підручників, понад 11,5 тисяч респондентів);

2004 р. - дослідження якості підручників для 3-х класів (21 підручник, майже 20 тисяч респондентів);

2005 р. – моніторинг стану фізичного, психічного й морального здоров'я учнів та інфраструктури навчальних закладів, що забезпечує збереження здоров'я школярів (понад 30 тисяч респондентів);

2005 р. – моніторинг якості учнів початкової школи та 8 класів

У 1999 р. засновано першу в Україні організацію в сфері професійного оцінювання та відбору кадрів – Центр тестування професійної компетентності при Міністерстві охорони здоров'я України.

У 2005 р. утворено Український центр оцінювання якості освіти з регіональними підрозділами. Осередками формування регіональних систем моніторингу освіти стають м. Київ, Вінницька, Донецька, Львівська, Харківська області та Автономна Республіка Крим.

Для українських і російських вчених важливою науковою проблемою стала розробка методологічних засад моніторингу в освіті, методики організації та проведення моніторингових досліджень на різних рівнях – від національного до інституційного (локального). У цій сфері відомі наукові праці українських дослідників – Г.В.Єльнікової, О.І.Локшиної, Т.О.Лукіної, О.І.Ляшенко та російських вчених В.А.Кальнея, М.О.Кулеміна, О.М.Майорова, А.А.Орлова, Н.О.Селезньової, О.І.Субетто, С.Е.Шишова та інших.

Становлення національної системи моніторингу якості освіти - це досить тривалий процес, який потребує значних інтелектуальних і матеріальних витрат. Повноцінне функціонування цієї системи моніторингу дозволить систематично одержувати статистичну інформацію та на підставі її аналізу органам управління освітою, уряду України ефективно розв'язувати проблеми, що нарівають під час планування розвитку системи освіти, прогнозувати та відповідним чином спрямувати діяльність цієї системи, тобто здійснювати державне управління її якістю на всіх рівнях. Таким чином, *система моніторингу якості освіти в Україні має стати структурним елементом, складовою частиною державної системи управління якістю освіти.*

Поступово сформувалися уявлення щодо мети проведення моніторингових досліджень в галузі оцінювання якості освіти. Вони проводились переважно для:

- Удосконалення педагогічних засобів.
- Визначення результативності навчання та виховання студентів.
- Порівняння навчальних закладів, встановлення рейтингу.
- Визначення ефективності використання коштів.
- Планування та прогнозування розвитку освітньої галузі.
- Формування освітньої політики.
- Визначення престижності та конкурентоспроможності національної системи освіти.

Діяльність системи моніторингу якості освіти України регламентується наступними нормативними документами:

1. Національна доктрина розвитку освіти України від 17 квітня 2002 р.
2. Указ Президента “Про додаткові заходи щодо забезпечення розвитку освіти в Україні” від 9 жовтня 2001 р. № 941.
3. Деякі питання запровадження зовнішнього оцінювання та моніторингу якості освіти: постанова Кабінету Міністрів України від 25 серпня 2004 р. № 1095.

4. Про організаційні заходи щодо запровадження зовнішнього оцінювання та моніторингу якості освіти учнів загальноосвітніх навчальних закладів: Наказ М-ва освіти і науки України від 21 вересня 2004 р. № 745.
5. Про проведення моніторингу якості основної навчальної літератури: Наказ М-ва освіти і науки України від 27 лютого 2001 р., № 94 .
6. Про проведення моніторингу якості математичної освіти: Наказ М-ва освіти і науки України від 21 січня 2002 р., № 31.
7. Про проведення моніторингу якості підручників та рівня навчальних досягнень учнів 2-х класів ЗНЗ України: Наказ М-ва освіти і науки України від 21 березня 2003 р., № 157.
8. Про проведення моніторингу якості підручників та рівня навчальних досягнень учнів 3-х класів ЗНЗ України: Наказ М-ва освіти і науки України від 20 лютого 2004 р., № 131.
9. Про проведення моніторингу стану фізичного, психічного й морального здоров'я учнів та інфраструктури навчальних закладів, яка забезпечує здоров'я школярів: Наказ М-ва освіти і науки України від 22 лютого 2005 р., № 108.

1.3. Зміст категорії якості освіти та її структурна модель

Категорія якості вперше була проаналізована ще Аристотелем, який визначив її як "видову відзнаку". Він відзначав, що чим вищий рівень організації системи, тобто чим складніший об'єкт, якість якого визначається, тим більшу кількість якостей вона має. Будь-який об'єкт одночасно може знаходитись у різноманітних зв'язках з іншими об'єктами, причому характер і кількість цих зв'язків постійно змінюється. Чим складніший об'єкт (а система освіти - це надзвичайно складний об'єкт оцінювання), тим більша і різноманітніша палітра взаємозв'язків, а значить і властивостей. Інакше кажучи, якість освіти не можна розглядати як статичний об'єкт. Вона постійно змінюється при взаємодії з іншими об'єктами, під впливом зовнішніх (економічних, політичних, демографічних та інших) факторів.

У залежності від змісту, який вкладається у термін якість освіти, її сутність розглядають як:

- результати навчання та освітнього процесу;
- ефективність діяльності навчальних закладів;
- якість системи освіти певного рівня;
- певний бажаний ідеал освіченості людини;
- пріоритет державної освітньої політики.

Існує кілька сотень визначень поняття якості освіти, залежно від того, що кожен з дослідників розуміє під терміном «освіта», які завдання, на їх погляд, має розв'язувати система освіти на кожному етапі її розвитку. Проте, наявність визначення даної категорії важливо не стільки з наукової точки зору, скільки з політичної, оскільки виражає міру зацікавленості держави у інтелектуальному розвитку своїх громадян і ступінь державних гарантій щодо надання відповідного освітнього рівня.

Найбільш поширеною є думка про те, що якість освіти - це *відповідність певній нормі, стандарту*.

Якість освіти - певна збалансована відповідність певного освітнього рівня (загальної середньої, вищої тощо) численним потребам, цілям, умовам, затвердженим освітнім нормам і стандартам, яка встановлюється з метою виявлення причин порушення цієї відповідності та управління процесом поліпшення встановленої якості.

Становлення системи управління якістю освіти, як і будь-якою іншою сферою діяльності людини, потребує вирішення деяких питань, які становлять передумову її подальшого ефективного функціонування. Першочерговими серед таких питань є:

- з'ясування сутності, особливостей самого об'єкту управлінського впливу, тобто **якості освіти**, формулювання визначення цього поняття, встановлення його структурних елементів, які належить вимірювати, оцінювати, удосконалювати, інакше кажучи, якими потрібно *управляти*;

- визначення критеріїв та показників, за якими дана якість буде вимірюватись, оцінюватись та аналізуватись тощо;

- розробка технологій (методик, інструментів, стандартів) оцінювання якості освіти як досить специфічного об'єкту, який часто не може бути виміряний безпосередніми діями і засобами, який постійно змінюється та створюється більшою мірою інтелектом, духовністю людей. Отже, ці технології оцінки якості не можна бездумно переносити, копіювати з виробничої сфери, де вони давно і успішно використовуються; їх потрібно удосконалювати, адаптувати відповідно до потреб освітньої галузі та особливостей створюваного продукту - випускника - освіченої людини з багатим і неповторним внутрішнім світом.

Вирішення питання про зміст, сутність поняття якості освіти відкриває шлях до формулювання найбільш раціональної та повної системи показників і критеріїв якості освіти, оскільки ці показники мають відображати різні аспекти і складові якості освіти як об'єкту оцінки.

Якість освіти характеризується *багатовимірністю, багатоаспектністю та багатопараметричністю*.

Розрізняють два основних підходи щодо визначення сутності якості освіти. У межах першого підходу – нормованого – сутність якості освіти розглядається з точки зору задоволення потреб та досягнення певних норм, стандартів, цілей (особистості, суспільства, держави), що нормативно затверджені відповідними документами (М.Поташник, В.Нуждін, В.Панасюк, К.Ісікава, В.Кальней, С.Шишов, Н.Селезньова та ін.). Другий підхід – управлінський – подає цю категорію з позицій сучасної теорії й практики управління якістю, у т. ч. й державного (В. Качалов, Т.Лукіна та ін.). Якість освіти як об'єкт управлінського впливу розглядається одночасно з позицій якості освітньої системи, якості освітнього процесу (як процесу споживання наданих освітніх послуг) та якості особистості випускника як результату діяльності освітньої системи за показниками його освіченості та сформованості суспільно значущих цінностей. На рис. 1 подано структурну модель якості освіти, що є органічним поєднанням внутрішньої та зовнішньої якості системи освіти. Дана схема може бути адаптована до будь-якого рівня освітньої системи

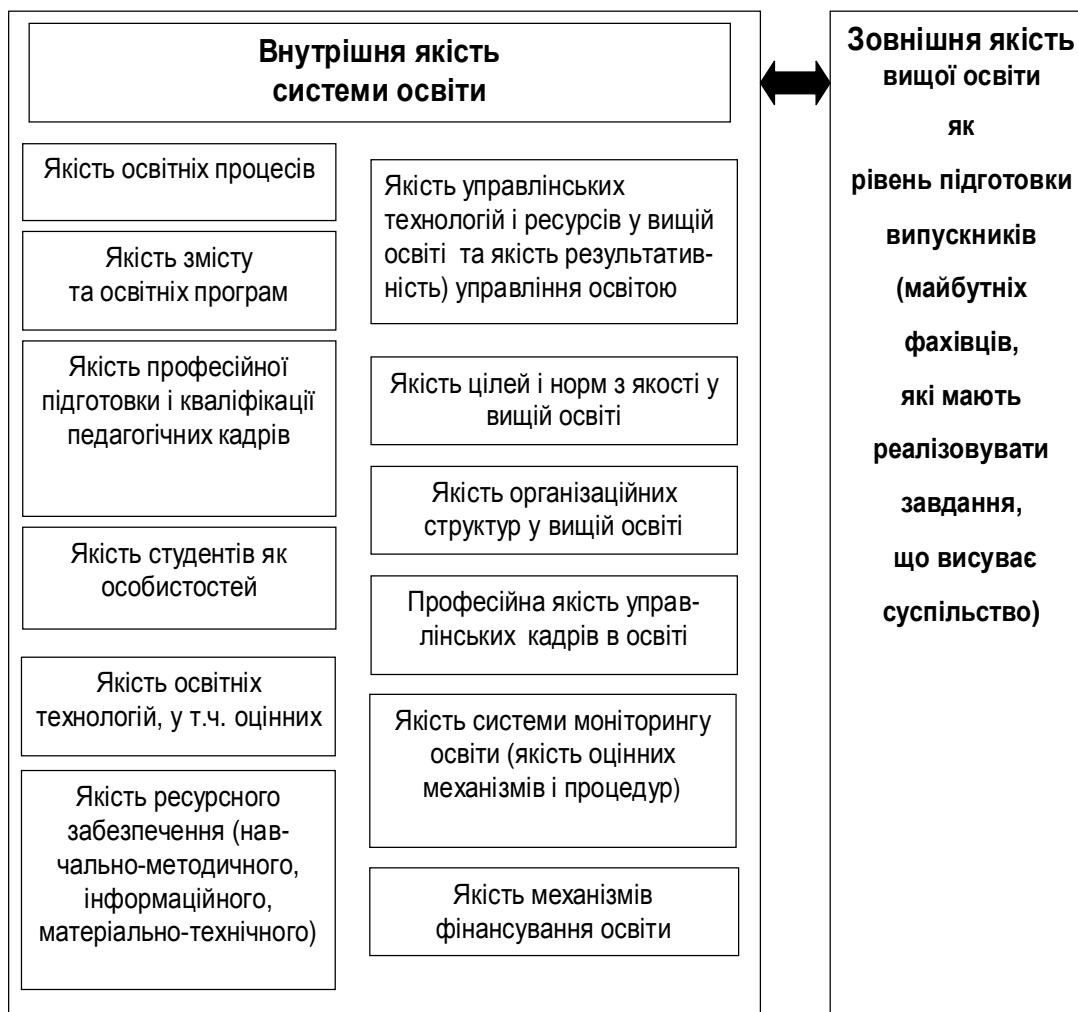

Рис. 1. Структурна модель якості освіти

У практиці вимірювання й оцінювання якості освіти користуються кваліметричними моделями. **Кваліметрія** – це наука, що розробляє способи вимірювання якісних характеристик будь-якого об’єкту або системи.

1.4. Якість як показник міжнародного порівняння

Перш ніж розглядати це питання, з’ясуємо для чого розробляти систему національних освітніх показників. Відповідь проста. Наявність досконалої освітньої статистики:

- дає можливість порівнювати результати функціонування освітньої системи в різних регіонах і на різних рівнях у динаміці;
- сприяє участі у міжнародних порівняннях систем освіти;
- деякою мірою відображає освітню політику держави, зацікавленість державних структур в результатах розвитку галузі;
- дає можливість робити висновки про рівень економічного розвитку країни (наприклад, такі показники як відсоток ВВП, що виділяється освіту, обсяги інвестицій тощо).

Найбільш поширеними міжнародними системами показників і критеріїв якості освіти є:

- Індикатори ОЕСР
- Освітні індикатори ЮНЕСКО
- Індикатори рівня людського розвитку ООН
- Освітні індикатори Ради з освіти ЄС
- Освітні індикатори Міжнародного Консультативного Форуму з Освіти для усіх (EFA)

У 2000р. було завершено дослідження, проведене Радою з освіти Європейського Союзу і присвячене визначенню сукупності загальних, спільних індикаторів (показників), за якими планувалося у подальшому оцінювати і порівнювати якість шкільної освіти європейських країн. У цьому дослідженні та обговоренні брали участь міністри освіти, експерти та робочі групи 26 країн. У результаті було відібрано 16 індикаторів, які об'єднали у чотири групи:

1. Індикатори навчальних досягнень учнів з:

- математики;
- читання;
- природничих наук;
- іноземних мов;
- основ громадянського права;
- інформаційних і комунікаційних технологій - ІСТ;
- здатності навчатися у процесі навчання.

2. Індикатори успіхів та переходу або змін:

- зростання кількості тих, хто не закінчив навчання;
- закінчення повної загальної середньої освіти;
- навчання у коледжах або на рівні університету, тобто після повної середньої освіти.

3. Індикатори моніторингу освіти:

- оцінювання та управління шкільною освітою;
- участь батьків.

4. Індикатори ресурсів і структури:

- освіта та підготовка вчителів;
- участь у дошкільній освіті;
- кількість студентів на один комп'ютер;
- освітні витрати на одного студента.

Ідеологія, що покладена в основу зазначеної системи індикаторів якості шкільної освіти, передбачає пошук певних спільних і загальних показників, які будуть використовуватися не для встановлення єдиних стандартів і цілей, а для надання політикам підстав для порівняння власних країн, визначення ключових і проблемних питань в освітній галузі, відпрацювання альтернативних підходів до досягнення стратегічних цілей. Ці показники торкаються різних сфер освітньої політики держав, ведуть до аналізу перспективних практичних методів навчання, які вже використовуються у системах освіти європейських країн та пошуку нових, більш досконалих методик.

Для порівняння наведемо основні групи показників державної освітньої статистики України:

- ✓ чисельність молоді та дітей різного віку;
- ✓ мережа навчальних закладів різних типів, динаміка учнівського (студентського) контингенту в цих закладах;
- ✓ розподіл учнів ПТНЗ за мовами навчання;
- ✓ охоплення учнів системою подовженого дня;
- ✓ випуск учнів основної та старшої школи та вступ до ВНЗ різних рівнів акредитації та ПТНЗ;
- ✓ кількість вступників до ВНЗ різних рівнів акредитації та конкурс на різні спеціальності;
- ✓ кількість правопорушників серед молоді до 30 років та їх розподіл за видами злочинів;
- ✓ кваліфікаційний склад викладачів та науково-педагогічних працівників ВНЗ;
- ✓ стан матеріально-технічної бази ПТНЗ (кількість навчальних кабінетів, додаткових приміщень спеціального призначення та кількість будівель, що потребують ремонту).

Для України сьогодні актуальним є завдання перегляду переліку показників щодо розвитку системи освіти та реформування системи освітньої статистики, приведення її у відповідність, по-перше, до процесів модернізації освітньої галузі, а по-друге, до міжнародних систем освітніх індикаторів, що дасть можливість порівнювати досягнення вітчизняної системи освіти з міжнародними результатами. При побудові оновленої системи індикаторів якості освіти необхідно дотримуватися певних вимог щодо її структури, що дають змогу використовувати дану систему максимально ефективною. Ця система має бути:

– *самодостатньою*, тобто містити таку кількість і саме такий набір індикаторів, який буде достатньо для того, щоб здійснювати ґрунтовний аналіз та приймати відповідні управлінські рішення на державному рівні;

– *повною*, інакше кажучи, охоплювати різні аспекти та складові частини системи освіти без чого детальний аналіз та подальший прогноз стосовно напрямів розвитку освітньої системи помітно ускладнюється;

– *адекватною основним цілям і завданням*, які постають перед конкретним етапом розвитку системи освіти та моніторинговим дослідженням освітньої сфери. Досвід збору інформації про стан та функціонування системи загальної середньої освіти свідчить про те, що значна кількість показників залишається незатребуваною, якщо їх перелік досить громіздкий;

– *динамічною*, тобто час від часу система індикаторів і критеріїв якості загальної середньої освіти потрібно переглядати і уточнювати відповідно до мети освіти та пріоритетних напрямів освітньої політики держави;

– *легкою в обчисленнях та вимірюваннях*, тобто містити як кількісні, так і якісні показники, але такі, що обраховуються за допомогою об'єктивних засобів та інструментарію.

1.5. Моніторинг як інструмент управління якістю освіти

Поняття моніторингу в освіті, у т.ч. й моніторингу якості освіти, не має однозначного та загально визнаного визначення. Науковцями й практиками час-то використовуються є наступні визначення:

Моніторинг - нестандартна інформаційна система, яка дозволяє вести тривале слідкування за будь-якими об'єктами або явищами педагогічної діяльності (А. Орлов).

Моніторинг позначає процедури систематичного збирання даних про важливі аспекти на загальнодержавному, регіональному чи локальному рівнях (А.Тайджнман, Т. Невілл Послтвейт).

Моніторинг в освіті або освітній моніторинг - це система збору, обробки, зберігання та розповсюдження інформації про освітню систему або її окремі елементи, яка орієнтована на інформаційне забезпечення управління і дозволяє судити про стан об'єкту у будь-який момент часу та дає прогноз його розвитку (А. Майоров).

Моніторинг - це неперервне стеження за станом оточуючого середовища з метою попередження небажаних відхилень за найважливішими параметрами. Моніторинг завжди характеризується систематичністю спостережень і має упереджувальний характер (М.Реймерс).

Моніторинг - це вища форма організованості інформаційної діяльності.

Моніторинг якості освіти - спеціальна система збору, обробки, зберігання і розповсюдження інформації про стан освіти, прогнозування на підставі об'єктивних даних динаміки і основних тенденцій її розвитку та розробка науково обґрунтованих рекомендацій для прийняття управлінських рішень стосовно підвищення ефективності функціонування освітньої галузі.

Варто пам'ятати, що:

1. Моніторинг *не є контролем* або *інспектуванням* навчального закладу;
2. Результати моніторингу *не можна використовувати* для покарання конкретних осіб;
3. Моніторинг потребує *систематичності та послідовності* дослідження проблем;
4. *Якість* результатів моніторингу (наприклад, рівень навчальних досягнень) залежить від *якості технології та інструментарію* для оцінювання

Моніторинг якості освіти можна розглядати як складову системи державного управління освітою або системи управління якістю освіти у навчальному закладі та як інструмент, що використовується для вимірювання й оцінювання досягнутих результатів розвитку освітньої системи. В обох випадках головне завдання моніторингу якості освіти полягає у визначенні проблем в освітній галузі в цілому та у конкретному начальному закладі, здійсненні систематичних досліджень різних елементів системи освіти та об'єктів освітнього середовища, фіксації наслідків управлінського впливу на систему освіти та змін, що відбуваються при цьому. Тому за результатами таких комплексних досліджень, що проведені за різними напрямками управлінської діяльності, експертами й аналітиками центрів моніторингу (у т.ч. й в межах навчального закладу) формулюють-

ся певні висновки щодо якості системи освіти та окремих її рівнів і складових, а отже й, про результативність управління якістю освіти.

Моніторинг якості освіти містить у собі багатий комплекс процедур, що дозволяють виявити динаміку розвитку системи у певний визначений період. У цьому сенсі він добре вписується в алгоритм маркетингу освітніх послуг, є його необхідною умовою та невід'ємним компонентом. При такій постановці питання моніторинг, поряд з прогнозуванням, виступає одним з важливіших елементів *системи інформаційного забезпечення*, а це дозволяє розглядати його складовою частиною системи управління освітою. Отже, моніторинг забезпечує ***інформаційну стабільність***, запобігає дефіциту інформації при підготовці рекомендацій та прийнятті управлінських рішень на будь-яких рівнях управління системою освіти, підвищує їх обґрунтованість.

Зважаючи на це, можна визначити основні завдання моніторингу в освіті:

- визначати якість навчальних досягнень учнів, студентів, рівень їх соціалізації;
- вивчати зв'язок між рівнем навчальних досягнень учнів і соціальними умовами їх життя, результатами роботи педагогів, рівнем їх соціального захисту, моральними установками, запитам, цінностями тощо;
- оцінювати якість кадрового, навчально-методичного, матеріально-технічного, лабораторного забезпечення й оснащення навчальних закладів;
- оцінювати величину впливу на навчальний процес державних освітніх стандартів, навчальних програм, організації шкіл і класів, методичного та технічного обладнання та інших факторів;
- аналізувати політику держав у галузі забезпечення гарантій доступності освіти та поліпшення її якості тощо;

а також, що є найголовнішим для розвитку освітньої системи будь-якого рівня:

- *виявляти фактори, які чинять вплив на хід і результати освітніх реформ з метою зменшення їх негативного впливу (або, навіть, і нейтралізації);*
- *порівнювати результати функціонування закладів освіти з метою визначення найбільш оптимальних шляхів їх розвитку*

1.6. Види та рівні моніторингу в освіті

Цінність моніторингових досліджень залежить від повноти і достовірності зібраної інформації, тому ці дослідження доцільніше проводити у комплексі, аналізуючи усі складові системи освіти та різні аспекти освітньої діяльності. На рис. 2 наведено структурну схему основних напрямів діяльності будь-якого центру (підрозділу), який займатиметься моніторингом у сфері освіти.

Об'єктами моніторингу в освіті можуть бути:

- ***система освіти*** (загальна середня, професійна, вища, національна або загальнодержавна, регіональна система, муніципальна),
- ***процеси*** (управлінський на різних рівнях державного управління освітою; педагогічний процес у цілому та окремі його складові: процес морального та трудового виховання, процес підготовки дітей до школи; до ВНЗ; процес і результати сформованості життєвих принципів та

здатності до самостійного подальшого життя після закінчення школи або ВНЗ тощо);

- **діяльність** (трудова, навчальна, управлінська),
- **явища** (вихованість, освіченість, майстерність педагога та інші).

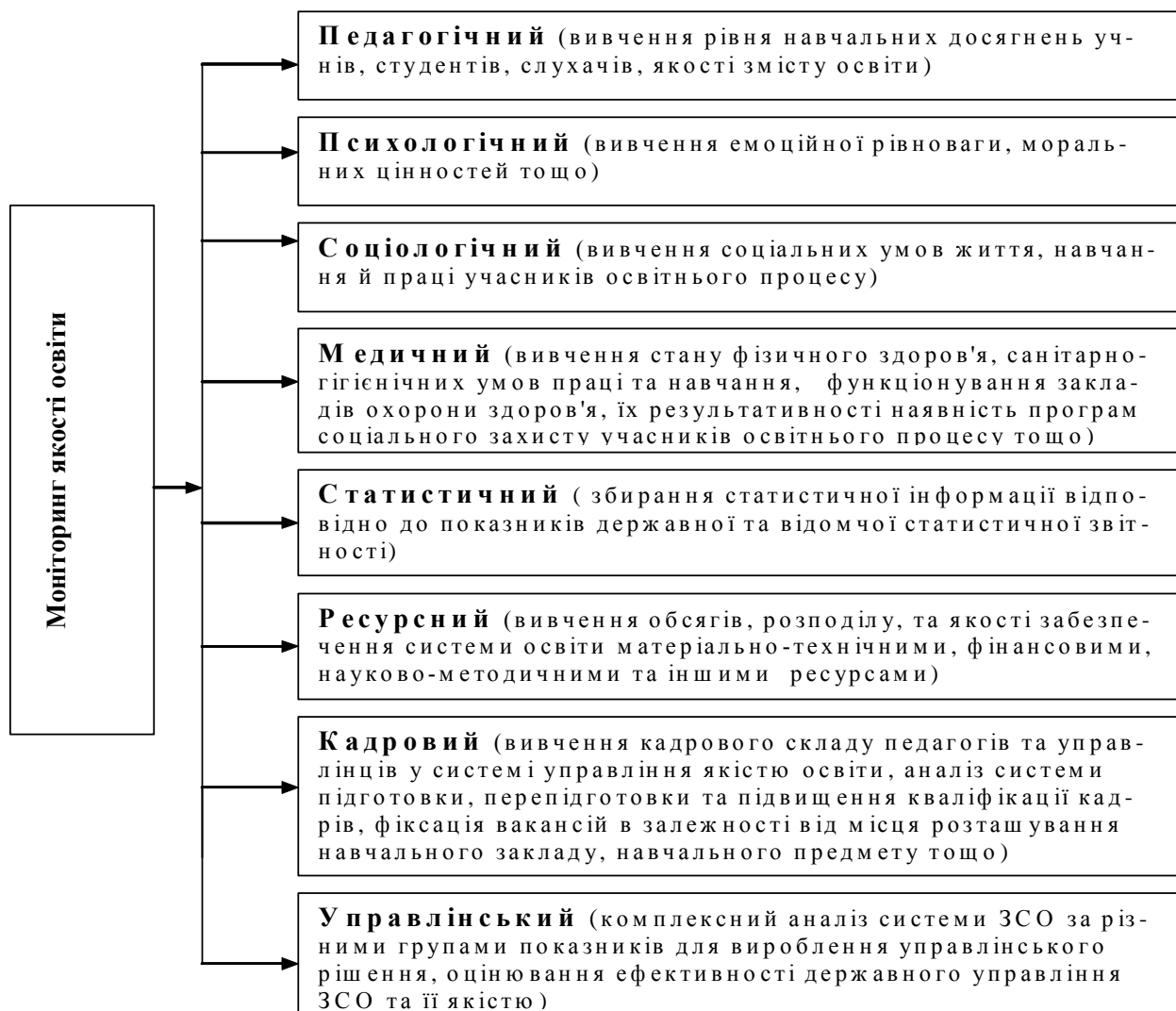

Рис. 2. Основні напрями моніторингових досліджень в структурі діяльності центру (відділу, підрозділу) моніторингу якості освіти

Основи класифікації видів моніторингу в освіті:

За призначенням:

- *Інформаційний*, що полягає у збиранні, накопиченні та систематизації, а іноді й поширенні інформації, але не передбачає проведення спеціального обстеження на етапі збору інформації.
- *Управлінський*, що передбачає збирання та узагальнення інформації за певними показниками з метою вивчення конкретної освітньої проблеми та вироблення відповідних рекомендацій щодо формування політики і прийняття органами державного управління освітою необхідних рішень.

За засобами, що використовуються для проведення моніторингу:

- педагогічний;

- соціологічний;
- психологічний;
- медичний;
- економічний;
- демографічний.

За ієрархією систем управління освітою:

- шкільний (або внутрішкільний)
- районний (муніципальний)
- обласний (регіональний)
- національний (загальнодержавний)

Форми подання даних

- Динамічна - основою для проведення експертизи у цьому разі виступають дані, що розглядаються у динаміці їх змін.
- Порівняльна - вибираються результати аналогічного обстеження інших освітніх систем.
- Комплексна – під час аналізу стану об'єкту використовуються кілька підстав (параметрів, індикаторів) для проведення експертизи.

Рівні освітнього моніторингу

міжнародний рівень - всебічна оцінка ефективності функціонування національних систем освіти;

національний рівень - одержання узагальненої оцінки якості та ефективності вітчизняної системи освіти, порівнянні її показників з аналогічними даними інших систем освіти та міжнародними освітніми індикаторами і системами;

регіональний рівень - сприяння виконанню функцій регіонального державно-громадського управління якістю освіти та створення підґрунтя для формування альтернативних політик та прогнозування розвитку регіональної системи освіти;

муніципальний рівень - надання розгорнутого уявлення про діяльність муніципальної системи освіти в цілому та її елементів у порівнянні один з одним, а також з урахуванням специфічних функцій кожного з них;

інституційний (в межах навчального закладу або внутрішкільний, внутрикласний) рівень - розробка шляхів удосконалення діяльності окремого навчального закладу, навчально-виховного процесу та діяльності окремого студента. Саме на цьому рівні відпрацьовуються психолого-педагогічні рекомендації, спрямовані на корекцію навчально-виховної роботи.

Завдання системи моніторингу якості освіти на національному рівні

- ✓ Розробка концептуальних положень моніторингу якості освіти в Україні.
- ✓ Створення нормативно-правової бази документів, які регулювали б та спрямовували б діяльність системи моніторингу якості в Україні на всіх рівнях.
- ✓ Визначення національної системи показників та критеріїв якості освіти.
- ✓ Розробка технологій проведення моніторингових досліджень.
- ✓ Розробка національних програм моніторингових досліджень якості освіти.

- ✓ Збір, узагальнення інформації щодо стану та якості освіти України, підготовка аналітичних звітів для уряду, Президента, вищих рівнів органів державного управління освітою, громадськості

Завдання центру моніторингу якості освіти у ПТНЗ (на інституційному рівні):

- ✓ Безпосереднє проведення моніторингових досліджень за національними, регіональними програмами моніторингових досліджень проблем в освіті.
- ✓ Спостереження рівнім та якістю освіти у ПТНЗ за рекомендаціями національних і регіональних експертів з якості, нагляд за дотриманням всіх процедур моніторингу відповідно до регламенту.
- ✓ Розробка інституційних програм моніторингових досліджень у ПТНЗ, спрямованих на розвиток конкретного навчального закладу.
- ✓ Збір інформації за результатами досліджень та підготовка аналітичних звітів та оприлюднення результатів досліджень.
- ✓ Підготовка рекомендацій, пропозицій для керівництва ПТНЗ, органів державного управління щодо поліпшення якості освіти та управління якістю освіти.
- ✓ Оприлюднення та роз'яснення результатів моніторингу.

1.7. Методологічні засади моніторингу якості освіти

Принципи функціонування системи моніторингу освіти:

- *узгодженості* нормативно-правового, організаційного та науково-методичного забезпечення його складових частин;
- *об'єктивності* одержання та обробки інформації, що передбачає максимальне виключення суб'єктивних оцінок, врахування всіх результатів, створення для всіх учасників дослідження рівних умов у процесі перевірки якості підготовки;
- *комплексності* дослідження різноманітних аспектів навчально-виховного процесу, обробки та аналізу одержаних результатів;
- *безперервності* та тривалості спостережень за станом освіти;
- *своєчасності* отримання, обробки та використання об'єктивної інформації про якість освіти;
- *перспективності* запланованих моніторингових досліджень, спрямованість їх на розв'язання актуальних завдань розвитку освіти;
- *рефлексивності*, яка проявляється в аналізуванні на всіх рівнях управління якістю результатів навчально-виховної діяльності, здійсненні самооцінки і самоконтролю;
- *гуманістичної спрямованості* моніторингу - створення обстановки доброзичливості, довіри, поваги до особистості, максимально сприятливих умов, позитивного емоційного мікроклімату; неможливість використання результатів досліджень для застосування будь-яких репресивних дій;
- *відкритості та оперативності* доведення результатів досліджень до відповідних органів управління, громадськості, зацікавлених міжнародних установ.

Функції, що має виконувати моніторинг якості освіти:

Моніторинг якості освіти характеризується досить широким функціональним полем, що пояснюється як складністю самого об'єкту дослідження, так і багатогранністю сфер застосування одержаних результатів. Функції моніторингу можуть визначатися метою конкретного дослідження і тим, хто виступає його замовником. Саме тому в різних джерелах зустрічаються різні переліки функцій моніторингу освіти, які іноді мають суттєві відмінності. Якщо моніторинг якості освіти розглядати як інструмент інформаційного забезпечення системи управління освітою та громадськості, то основними функціями, що виконує моніторинг в освітній сфері виступають:

Інформаційна. Збір статистичної інформації про результати функціонування системи освіти дає можливість здійснювати оперативне управління, з'ясувати результативність та ефективність діяльності освітньої системи, її окремих елементів і складових частин.

Кваліметрична. Визначення системи індикаторів і критеріїв якості освіти та проведення оціночних процедур дозволяє судити про якісний стан системи освіти.

Діагностична. Визначення за допомогою різноманітних засобів дослідження досягнутого стану системи освіти, виявлення проблем, чинників, відхилень від певних норм і стандартів.

Аналітична. Одержані по показниках якості освіти дані піддаються різноманітним видам аналізу, на підставі якого вони певним чином інтерпретуються.

Моделююча. Ця функція дуже тісно пов'язана з попередньою, оскільки побудова різноманітних моделей ситуацій, впливів на них суспільних, політичних процесів та інших факторів можлива лише після проведення детального аналізу виявленого стану системи освіти.

Прогностична. Дана функція передбачає побудову різноманітних моделей майбутнього стану системи освіти, її елементів, окремих об'єктів на підставі ґрунтового аналізу та узагальнення здобутої інформації (так званий пошуковий прогноз), а також розробку можливих моделей способів досягнення цього стану (нормативний прогноз).

Управлінська. Ця функція моніторингу якості освіти може розглядатися як вирішальна з точки зору остаточного застосування інформації, одержаної в ході досліджень, тому що завершальним етапом реалізації моніторингової діяльності є прийняття певних управлінських рішень, спрямованих на усунення небажаних наслідків реформування системи освіти, поліпшення якості її функціонування.

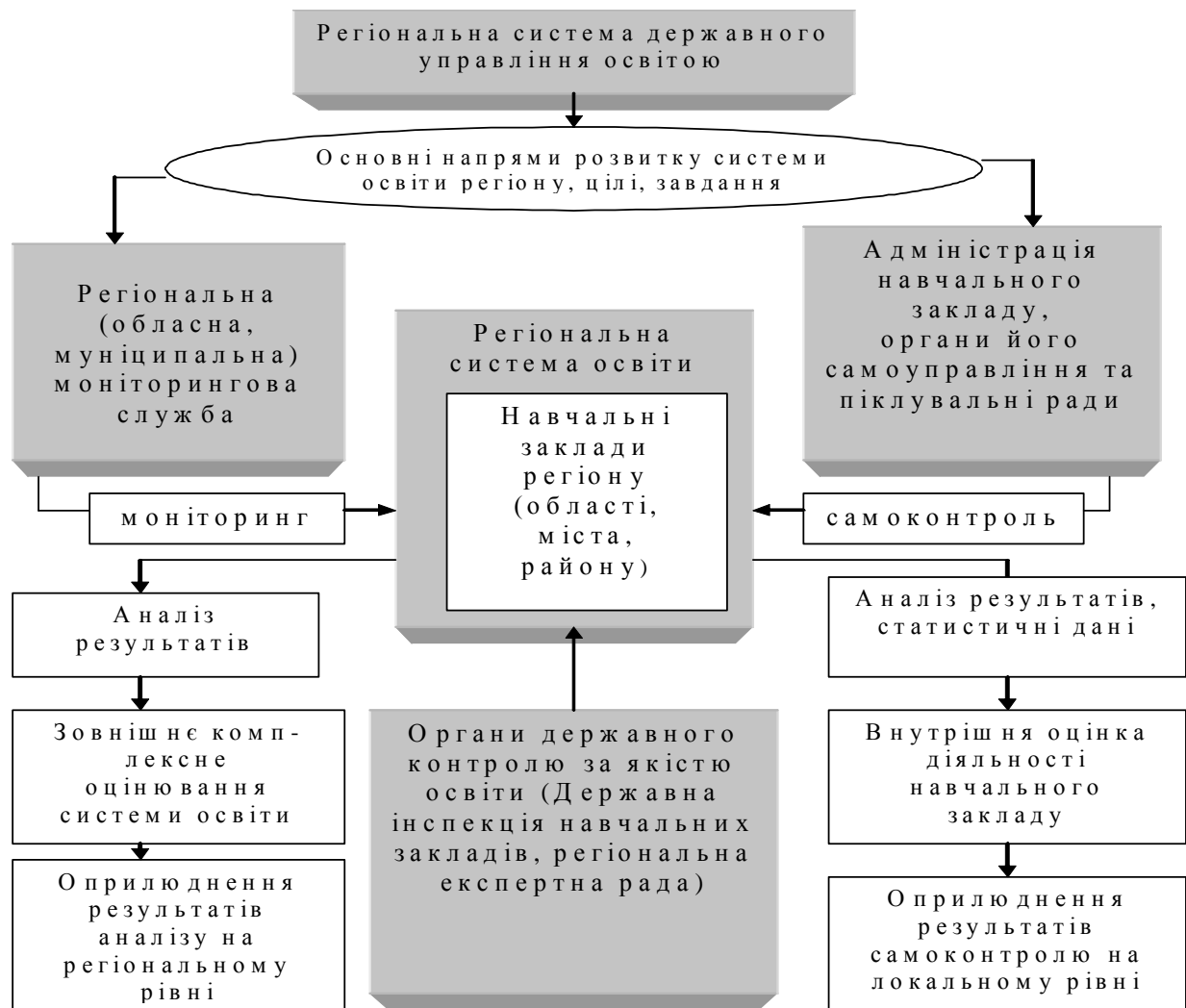

Рис. 3. Принципова схема дії механізму державно-громадського управління якістю освіти на регіональному рівні

Ця схема може бути перенесена й на нижчі рівні функціонування системи освіти без принципових змін.

Дія даного механізму заснована на використанні державно-громадської форми управління якістю освіти. Це стає можливим завдяки тому, що в процесі оцінювання та контролю за якістю беруть участь **три суб'єкти**:

- 1) органи державного контролю за діяльністю навчальних закладів;
- 2) моніторингова служба відповідного рівня, яка є науковою незалежною (громадською) установою, що виконує певне зовнішнє дослідження на замовлення державних органів управління освітою;
- 3) адміністрація навчального закладу разом з радою, піклувальною радою, радою учнів, студентів навчального закладу, які є органами громадського самоврядування.

Види моніторингу якості освіти (оцінювання):

- *зовнішній*, який здійснюється періодично спеціальними установами і фахівцями за відповідною технологією;

- *внутрішній*, що проводиться на рівні групи, викладачем (або групою викладачів окремого ПТНЗ), психологами за їх бажанням або вимогою керівництва навчального закладу з використанням власних методичних матеріалів для внутрішніх потреб та звітування перед слухачами, їхніми батьками, для реклами тощо.

Переваги зовнішнього моніторингу якості освіти:

1. Стандартизованість інформації;
2. Достовірність і надійність інформації;
3. Можливість узагальнення та порівняння на будь-якому рівні управління освітою;
4. Прогнозованість висновків та рекомендацій;
5. Визнання результатів на державному та міждержавному рівнях;
6. Престижність та відкритість системи освіти країни.

Результати зовнішнього моніторингу (оцінювання) якості освіти можуть використовуватись для:

- визначення якісних показників розвитку системи освіти відповідної території як статистичного показника;
- формування банку статистичних даних у державній освітній статистиці;
- встановлення рейтингу навчальних закладів;
- оновлення (корекція) змісту освіти, перегляд вимог до рівня підготовки студентів;
- з'ясування проблем в освітній сфері та визначення способів їх вирішення як на місцевому, так і на загальнодержавному рівні;
- визначення перспективних і актуальних напрямів державної освітньої політики щодо поліпшення освітнього рівня та розвитку системи освіти, зокрема надання підтримки проблемним зонам;
- отримання об'єктивної інформації про адекватність освітніх результатів ресурсам, що вкладаються у систему освіти, тобто визначення соціальної, політичної та економічної ефективності та результативності функціонування системи освіти;
- формування ефективного механізму розподілу ресурсів (матеріальних, фінансових, кадрових та інших);
- визначення якості системи освіти на міжнародному рівні (при участі у міжнародних моніторингових дослідженнях).

Поряд із зовнішнім оцінюванням, адміністрацією навчального закладу спільно з його піклувальною радою, представниками громадських об'єднань може також проводитись самоконтроль за ходом навчального процесу, результативністю педагогічної праці, виконанням плану роботи закладу тощо. Ця діяльність здійснюється за ініціативою самого навчального закладу і є так званим *внутрішнім моніторингом якості освіти*. Результати таких досліджень використовуються переважно в межах конкретного навчального закладу для звітування перед батьками, піклувальною радою про навчальні досягнення учнів (студентів) та показники розвитку навчального закладу з метою поліпшення результативності та якості навчального процесу, планування подальшої діяльності школи. Щоправда, деякі статистичні дані, які збираються згідно з діючим за-

конодавством та вимогами державної та відомчої звітності, направлятимуться до відповідних установ для узагальнення. Не виключено, що окремі результати можуть бути оприлюднені, наприклад, з рекламною метою для поліпшення іміджу школи при підготовці документів для атестації навчального закладу або підвищення суспільного визнання школи та з іншими цілями.

Оцінювання як елемент управління якістю освіти в контексті Болонського декларації

У спільній заяві європейських міністрів освіти “Зона європейської вищої освіти”, підписаній у Болоньї 19 червня 1999 р., було висловлене рішення про необхідність *зближення систем контролю якості та акредитації, сприяння європейському співробітництву в забезпеченні якості освіти з метою вироблення порівняльних критеріїв і методологій.*

Реалізація цього рішення передбачає *розробку міжнародних, національних та інституційних механізмів гарантування, забезпечення та оцінювання якості освіти* студентів ПТНЗ. На інституційному рівні вирішення цієї проблеми означає створення й впровадження у кожному ПТНЗ сертифікованих систем самооцінки й контролю за результатами навчання та професійної підготовки учнів.

Поняття інституційної автономії в контексті контролю за якістю освіти

Ключовий момент у змісті принципу інституційної автономії полягає у тому, що основна відповідальність за забезпечення якості освіти покладається на навчальний заклад. Це є основою для реальної підзвітності академічної системи в рамках національної системи якості. Історично у світовій системі освіти сформувались три основні *моделі якості освіти:*

“*Англійська*”, що базується на внутрішній самооцінці академічної спільноти. Формування такого механізму оцінки якості освіти пов’язане із значною автономією навчальних закладів у Великій Британії і, відповідно, децентралізацією управління освітою.

“*Французька*” модель передбачає проведення зовнішнього оцінювання ВНЗ на предмет визначення його відповідальності перед суспільством.

“*Американська*” модель є фактично органічним поєднанням зазначених двох, що дає їй значні переваги та широкі можливості у застосуванні у різних країнах.

Для успішної реалізації завдань, що передбачені Болонським процесом, потрібно:

1) до 2005 р. модернізувати національні системи із забезпечення якості освіти так, щоб вони містили в собі:

а) структури, що забезпечуватимуть процедури оцінювання програм і вузів шляхом проведення внутрішньої та зовнішньої оцінки, з врахуванням думки студентів та публікацією результатів вимірювань;

б) систему акредитації, атестації та інших процедур.

2) Проводити незалежну зовнішню експертизу та оцінювати якість освіти на рі-

вні окремого навчального закладу. У світовій практиці з цією метою сформувались три основні підходи щодо оцінювання якості роботи ВНЗ:

- **репутаційний**, що здійснюється на основі експертних оцінок;
- **результативний** за певним переліком об'єктивних показників;
- **загальний**, що заснований на використанні технологій тотального менеджменту TQM.

3) Визначати якість освіти відповідно до міжнародних вимог та створити систему державних її гарантій.

Варто наголосити, що головним призначення такої системи моніторингу якості освіти в Україні є забезпечення органів державного управління освітою всіх рівнів так званою *управлінською інформацією* - надійною, оперативною, ґрунтовною - стосовно досягнутого стану освітньої галузі, сутності та причин виникнення проблем, ступеня впливу зовнішніх факторів на перебіг процесів, ефективності прийняття управлінських рішень та ходу освітніх реформ тощо. Одержання такої інформації, її виважене та своєчасне використання з метою підвищення якості загальної середньої освіти та оновлення самої системи державного управління, форм і методів впливу є необхідним етапом планування й організації діяльності щодо зменшення розриву між потребами суспільства та освітніми пропозиціями, першим кроком, який сприятиме подоланню кризи в освітній галузі України.

Визначення ефективності управління якістю освіти

У деяких англійських країнах з дієвим державним управлінням в різних ситуаціях, що стосуються реалізації державного управління та оцінювання напрямів державної політики використовуються два терміни: *effectiveness* та *efficiency*, які відрізняються за своїм змістом. "Ефективність" можна розуміти як міру досягнення потрібних результатів. Історично склалося так, що дана категорія найбільш ґрунтовно вивчалася й розроблялася в економічній теорії і є на тепер одним з найважливіших показників рівня розвитку певної галузі господарства та економіки держави. Тому поняття ефективності управління найчастіше пов'язують з визначенням економічної ефективності.

Поняття *efficiency* використовують для визначення ефективності як "співвідношення між витратами на проведення політики та досягнутими результатами, яке може вимірюватись як у натуральних показниках (продуктивність праці), так і у вартісних - якщо можливо дати грошову оцінку всім затратам і результатам". Таке розуміння поняття ефективності означає визначення економічної ефективності за технологією вигод - витрат, яка є загальноприйнятною в економіці. Отже, найбільш поширеним у світовій та європейській практиці стало використання під час перевірки й оцінки дієвості установ та організацій, стану виконання бюджетних програм тощо так званої концепції "трех Е": результативності, ефективності та економічності.

Система освіти є соціальною системою, результати діяльності якої мають значний вплив на інші сфери життєдіяльності людей і на суспільство у цілому. Стосовно поняття ефективності управління освітою можна виділити кілька підходів, але більшість з них обмежується рівнем окремого загальноосвіт-

нього навчального закладу. Для оцінки ефективності управління освітою на всіх організаційних рівнях велике значення має *величина соціального ефекту*, тобто дієвість органів управління щодо реалізації певних соціально значущих функцій і завдань. Інакше кажучи, при розв'язанні проблеми оцінки ефективності управління на перший план виступає визначення *соціальної та політичної ефективності управління*, тобто його *результативності*. Це пояснюється тим, що будь-яка концепція ефективності державного управління має враховувати не лише економічні, людські ресурси й можливості, а й соціальні потреби суспільства, політичні і організаційні фактори.

Політична ефективність - це політичні результати, наслідки державного втручання у певну політику; вона важко піддається безпосередній оцінці через наявність непрямих і суттєвих впливів.

У процесі оцінювання результативності управління якістю освіти беруть участь дві незалежні системи: система державного управління якістю освіти (або система управління якістю освіти ПТНЗ) та система моніторингу якості освіти на відповідних рівнях. Їх взаємодія здійснюється опосередковано через систему освіти, на яку впливає система управління, та освітнє середовище.

Критерії та показники соціальної та політичної ефективності управління якістю освіти

Критерії	Показники
1. Кадрові критерії	– кваліфікаційний склад працівників органів управління якістю освіти (наявність спеціальної фахової підготовки, результати атестації); – плинність управлінських кадрів; – віковий склад працівників органів державного управління якістю освіти відповідного рівня.
2. Критерії створення умов діяльності	– наявність системи індикаторів якості освіти та єдиної інформаційної комп'ютерної бази даних про результати функціонування освітньої системи; – наявність альтернативних політики та планів розвитку регіональної (інституційної) системи освіти та управління її якістю.
3. Критерії організації управлінської діяльності	– гнучкість системи управління, оперативність реагування за зміни в системі освіти та оточуючому середовищі; – доступність використання комп'ютерної мережі та інформаційної бази для вироблення управлінського рішення; – ступінь та широта використання принципу системного підходу в управлінській діяльності, який передбачає розгляд системи освіти, її якості та управління цією якістю системними об'єктами. Зміни, що в них відбуваються мають складний характер детермінації та потребують комплексного системного реагування; – наявність експериментальних майданчиків з розробки й апробації різних моделей, механізмів управління якістю освіти на локальному, регіональному, національному рівнях; – наявність механізму оцінки управлінського впливу на систему освіти відповідного рівня; – ступінь використання незалежних моніторингових служб для

	вивчення стану освіти та проблем управління якістю освіти з урахуванням місцевих особливостей та особливостей системи освіти навчального закладу; – відповідність результатів самоконтролю і самоаналізу управлінської діяльності та зовнішньої оцінки результативності державного управління якістю освіти, що проводиться незалежними аналітичними центрами та моніторинговими службами.
4. Критерії спрямованості діяльності	– наявність прогнозованих результатів системи освіти та відповідність управлінської діяльності цим перспективам; – наявність перспективних цільових комплексних планів і програм розвитку освіти та системи державного управління її якістю з урахуванням потреб і особливостей конкретного регіону; – ступінь фінансової забезпеченості системи освіти та управління якістю освіти певного організаційного рівня відповідно до діючого законодавства і нормативних документів.
5. Критерії впливу на освітнє середовище	– сформованість та дієвість громадської складової в структурі державного управління якістю освіти; – кількість заяв, звернень громадян, педагогів, директорів навчальних закладів до органів державного управління з питань порушення законодавства України щодо забезпечення доступності та якості освіти; – наявність програм та реальних результатів щодо створення соціальних умов для залучення педагогічних кадрів до системи освіти відповідного регіону; – результати впровадження програм, спрямованих на зменшення кількості дітей і підлітків з асоціальною поведінкою; – результати розвитку закладів позашкільної освіти (зростання кількості дітей і підлітків, які охоплені позашкільними закладами освіти, молодіжними і соціальними центрами, структура і спрямованість їх роботи тощо); – зміни у показнику дитячої праці; – кількість дітей і підлітків, які не навчаються і не працюють.
6. Критерії результативності системи ЗСО	– результати навчальних досягнень учнів (випускників) за даними зовнішнього оцінювання; – рівень навчально-методичного забезпечення навчальних закладів; – рівень і якість навчально-методичного забезпечення освітніх закладів; – доступність освіти (фінансова та фізична): % охоплення населення відповідного віку певним рівнем освіти, % відсіву з навчальних закладів, показники злочинності серед молоді; – рівень кадрового забезпечення системи освіти (кваліфікація, розподіл за віком і статтю, плинність кадрів, кількість вакансій за предметами і в залежності від розташування, типу та рівня акредитації навчальних закладів); – наступне навчання та працевлаштування випускників навчальних закладів (кількість у % тих, хто вступив до ВНЗ, ПТНЗ; кількість тих, хто почав працювати).

Організаційні засади проведення моніторингових досліджень якості освіти

I етап: Цілепокладання та планування дослідження.

1. Визначення мети та завдань дослідження.
2. Визначення об'єкту дослідження.
3. Розрахунок та формування вибірки.
4. Побудова графіку дослідження:
  - визначення термінів і процедур дослідження;
  - підбір та підготовка (навчання) координаторів дослідження.
5. Визначення критеріїв та показників оцінювання.
6. Вибір методів дослідження.

II етап: Розробка інструментарію.

1. Розробка тестів та їх апробація, одержання стандартизованого тесту.
2. Розробка анкет та їх апробація.
3. Підготовка інструктивно-методичних матеріалів для координаторів дослідження всіх рівнів, учасників дослідження.
4. Вибір статистичних і математичних методів обробки та обрахунку одержаних результатів дослідження.

III етап: Проведення дослідження.

1. Пілотне дослідження (підготовка учасників, проведення інструктажу).
2. Основне дослідження.

IV етап: Збір та обробка результатів.

V етап: Аналіз та інтерпретація результатів дослідження.

1. Узагальнення статистичної інформації.
2. Виявлення факторів впливу.
3. Підготовка рекомендації щодо корекційної роботи, усунення негативних факторів, формування освітньої політики тощо.